

JORDBRUKET INFÖR 1960-TALET

TILLBAKABLICK PÅ 1950-TALET

Av agr. lic. SVEN HOLMSTRÖM

OM MAN ÖNSKAR summera intrycken från det gångna årtiondet i vad gäller jordbrukets konkurrensmöjligheter gentemot andra näringar, kan det vara befogat att först göra detta mot bakgrunden av det utgångsläge som exempelvis industri, servicenärings- och jordbruk hade i början av 1950-talet. Den egentliga industrin fick onakligen ett mycket gynnsamt ingångsläge till det gångna årtiondet. Medan industrianläggningarna i andra länder i stor omfattning hade ödelagts under kriget, hade den svenska industrin i stället kunnat byggas ut och förbättras i tekniskt hänseende. Kapaciteten var därför betydande gentemot andra europeiska länder. Avsättningsmöjligheterna blev också mycket goda. Många andra länder behövde nyckelvaror för sin återuppbyggnad. Svensk industri hade i stor omfattning säljarens marknad, och avsättningsproblemen var inte särskilt framträdande. Under dessa förhållanden blev prisläget också gynnsamt.

Servicenäringsarna har till viss del haft ett liknande läge under

1950-talet. Det ökande välståndet har medfört behov av snabb utbyggnad, vilket givetvis krävt betydande finansiella ansträngningar, men samtidigt har serviceföretagen haft en mycket god avsättning för sina tjänster. Som markanta exempel bör väl nämnas bil- och TV-branscherna. Utbudet har här knappast kunnat hålla jämna steg med efterfrågeökningen.

Jordbruket har däremot haft ett ogynnsamt utgångsläge. Redan vid början av årtiondet började överskott av livsmedel uppstå, speciellt på den amerikanska marknaden. Det är väl bekant, att dessa överskott stått i samband med bristande köpkraft hos en stor del av världens befolkning — reellt föreligger underskott. Överskotten, som efterhand vuxit ut till förut okända proportioner, har verkat tryckande på priserna. Strängt taget får det betraktas som ett framsteg för de internationella organisationssträvandena på området, att de under 1950-talet befintliga överskotten inte medfört fullständigt kaos på livsmedelsmarknaden och för prisbildningen på detta område.

Även om kaos i stort sett har kunnat undvikas, har medvetandet om de stora överskotten inneburit ett betydande psykologiskt tryck för jordbrukarna. Samtidigt har den snabba strukturella utvecklingen och framförallt minskningen i jordbruksfolkets numerär medfört en viss uppbrottsstämning inom jordbruket och skapat en osäkerhets känsla inför framtiden.

Vid början av 1950-talet och under några år in på detta årtionde var skogskonjunkturerna goda, vilket utgjorde en värdefull förstärkning för det i stor omfattning med skogsbruk kombinerade svenska jordbruket. Efterhand har emellertid även skogsbrukets ekonomi försämrats samtidigt med försvagningen inom själva jordbrukssektorn. Effekten av den för jordbruket ogynnsamma konjunkturutvecklingen har förstärkts genom upprepade skörde skador. 1950-talet går till historien som ett för jordbruket i vårt land mycket kritiskt årtionde.

Om man nu i stället blickar framåt med utgång från den situation, som föreligger vid början av det nya årtiondet, får för industriens del konstateras, att konkurrensen gentemot andra länder kommit in i ett läge, där någon preferensställning inte längre existerar för svensk industri. Konkurrentländerna har till största delen avslutat sin återuppbyggnad efter kriget, och efterverkningarna från krigsåren har övervunnits och utjäm-

nats. Framtidsperspektiven kan därför rimligtvis inte som i början av 1950-talet byggas på förhoppningar om en fortsatt överkonjunktur. För jordbrukets del kan åtminstone uttalas den förmodan, att förändringarna under den närmaste tiden framöver inte kommer att innebära en försämring. Jordbruket har nu ett prisavtal, som visserligen ställde mycket stora krav på jordbrukarna i ingångsläget, men som efterhand t. o. m. bör kunna medföra någon relativ förbättring i jordbrukarnas position gentemot andra näringar. Att åtskilliga reservationer får göras ligger i sakens natur. Jordbrukets ekonomiska utveckling och möjligheter är beroende av en minst lika brokig provkarta av faktorer som utvecklingen inom andra näringar. Det förefaller emellertid, som om jordbrukets läge inför 1960-talet — trots all pessimism som på många håll präglat de senaste åren — ingalunda skulle behöva ses uteslutande pessimistiskt. Utvecklingen ifråga om de ekonomiska förutsättningarna beror emellertid, som redan antytts, på ett stort antal faktorer, av vilka en del i det följande kommer att något närmare analyseras. Högt på listan kommer härvid jordbrukets egen förmåga till fortsatt effektivisering samt anpassning till den nya tekniken och till den nya miljö, som utvecklingen i samhället i övrigt kommer att föra med sig.

*Jordbrukets roll —
beredskapsfrågan*

Ur sysselsättningssynpunkt framstår jordbruket självklart som en krympande näring. Den till jordbruk knutna befolkningen har av allt att döma minskat med omkring 50 % sedan sista förkrigsåret. För närvarande torde endast 14 à 15 % av landets befolkning vara direkt knutna till jordbruk med s. k. binnärningar (skogsbruk, trädgårdsbruk, fiske). Krympningen av jordbruksbefolkningen är emellertid ej ett uttryck för att jordbrukets roll i samhället minskat utan snarare ett uttryck för den snabba effektiviseringen inom näringen. Om man bedömer jordbrukets roll med hänsyn till uppgiften att svara för den väsentliga delen av livsmedelsförsörjningen inom landet, har dess betydelse ingalunda minskat. Snarare är det så, att ju mer näringslivet specialiseras, desto mer beroende blir de olika grupperna av varandra. Med specialiseringen följer bl. a. också att jordbruket blivit stor kund hos industrier och servicenärningar. En störning inom jordbruksnäringen är för dessa i dag mer kännbar än någon gång tidigare.

Beredskapsfrågan har under senare år ofta kommit upp i debatten, då det gällt jordbrukets betydelse inom landets näringsliv. Dess aktualitet torde för närvarande vara minst lika framträdande som i början av 1940-talet, då jordbrukets problem diskuterades i sam-

band med en omfattande utredning. Det kanske bör tilläggas, att livsmedelsproduktion grundad på andra råvaror än traditionella jordbruksprodukter hittills inte nått någon sådan ställning, att någon konkurrens till växtodlingen på åker eller i trädgårdar kan anses föreligga. Under överskådlig tid framåt är den traditionella växtodlingen — ehuru med ständigt förändrad teknik — det väsentliga underlaget för livsmedelsförsörjningen i världen. Åtskilliga uttalanden om »syntetiska livsmedel», som skulle komma att revolutionera livsmedelsförsörjningen saknar täckning.

*Världsmarknadspriser/
producentpriser*

I samband med diskussionen om jordbrukets utgångsläge inför början av 1960-talet kan det även vara skäl i att något erinra om de generella förutsättningar, som gäller för jordbruket på prisbildningens område. Det torde för de flesta vara känt, att priserna på jordbruksprodukter ute på världsmarknaden utvecklas efter något andra lagar än som gäller i allmänhet. Karakteristiskt för jordbruksvarorna är, dels stora variationer i tiden, dels väsentligt olika prisnivåer för olika länder och olika produkter. Världsmarknadspriserna på jordbruksvaror har i regel inget samband med produktionskostnaderna i olika länder. Bland orsakerna till den

säregna prisbildningen för jordbruksvaror kan i första rummet nämnas, att jordbruksproduktionen är bunden till biologiska processer och därför inte hastigt kan avbrytas eller ens begränsas för att anpassa utbudet till efterfrågan. Inte ens på lång sikt är det lätt att inom jordbruket åstadkomma en samfällid planering, vilket står i samband med det stora antalet företag inom näringen. De klimatbetingade växlingarna i jordbrukets produktionsvolym är mycket betydande. Växlingarna i produktionen medför i sin tur starka utslag i form av ändrade utbud på världsmarknaden, vilket förstärkes därav, att den internationella handeln med jordbruksprodukter totalt sett är liten i förhållande till totalproduktionen av livsmedel. Till allt detta kommer, att lagringsmöjligheterna för vissa jordbruksprodukter av olika skäl är starkt begränsade, något som reducerar möjligheterna att utjämna utbudet genom lagring. Till bilden hör naturligtvis också, att jordbruksproduktionen efter kriget utökats mycket starkt genom ny teknik och ny organisation. Som exempel må i främsta rummet nämnas den starka produktionsökningen i För-enta Staternas jordbruk. Jordbruksproduktionen har visserligen inte ökat starkare, än att vad som produceras — och mera därtill — mycket väl skulle behövas till jordens befolkning. Av kända skäl — främst bristen på köpkraft — kan

emellertid de tillgängliga resurserna inte utnyttjas. Till följd av detta har livsmedelsproduktionen under efterkrigsåren varit för stor — inte i förhållande till behovet men väl i förhållande till den aktuella efterfrågan och köpkraften.

De omständigheter, som här kortfattat berörts, medför bl. a. att det — som utgångspunkt för bedömning av vårt jordbruks tekniska konkurrensförmåga — är orealistiskt att jämföra priserna på jordbruksprodukter i våra importhamnar med de priser de svenska jordbrukarna erhåller och behöver för att jordbruksproduktionen skall kunna bedrivas med en någorlunda tillräcklig lönsamhet. Endast under den förutsättningen, att vårt läge vore sådant, att vi *på lång sikt* kunde ha anledning att hänge oss åt spekulation i att köpa livsmedel till dumpningspriser, föreläge ett reellt motiv för att jämföra producentpriserna på jordbruksområdet i vårt land med de nämnda importpriserna. En dylik spekulation skulle bl. a. förutsätta, att beredskapen på livsmedelsområdet vore obehövlig. Den skulle även förutsätta, att vi kunde vara övertygade om att inte ha något att vinna på jordbruket som en del i ett allsidigt näringsliv. En annan förutsättning vore, att vi på lång sikt kunde räkna med att med säkerhet kunna sysselsätta även den befolkning, som nu är verksam inom jordbruk och till jordbruket anknutna industrier, i annan verksamhet för

export — något som i sin tur förutsätter att Sverige skulle intaga en särställning ifråga om industriell konkurrenskraft gentemot andra länder på världsmarknaden. En ytterligare förutsättning för att den nämnda ståndpunkten skulle kunna hävdas vore, att vi kunde räkna med att varaktigt få köpa livsmedel till låga priser även vid en kraftig reducering av den inländska jordbruksproduktionen — eller vid produktionsminskning i andra länder, exempelvis klimatiskt betingade ändringar. Att dessa förutsättningar ej föreligger är alltför väl känt. Vi har därför ingen saklig grund för att utgå ifrån, att världsmarknadspriserna på jordbruksprodukter skall vara normgivande för våra producentpriser.

Den fortlöpande jämförelse, som av olika skäl behöver göras ifråga om jordbrukets ställning i vårt land jämfört med andra länder, bör därför grundas på våra producentpriser i jämförelse med producentpriserna i andra länder eller konsumentpriserna här resp. i andra länder. Dylika jämförelser har i olika sammanhang gjorts. Som ett exempel kan anföras, att Statens jordbruksnämnd 1959 i samband med dåvarande jordbruksförhandlingar gjorde vissa jämförelser, som redovisades i Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen.¹ Det visade sig att exempel-

¹ Kungl. Maj:ts prop. 147: 1959, sid. 50° och följande.

vis Storbritannien hade producentpriser, som i genomsnitt kunde anses vara 12% högre än i Sverige, samt att Storbritanniens jordbrukare dessutom hade vissa subventioner i form av prisnedsättning på växtnäringsämnen, som gjorde, att den direkta prisjämförelsen ej var fullt realistisk. Även i andra jämförbara länder var prisläget på jordbruksprodukterna i producentledet i allmänhet högre än i Sverige.

Två länder har traditionellt låga producentpriser. Det är Nederländerna och Danmark. Dessa är också de enda länder, som varaktigt uppvisat lägre producentpriser på jordbruksprodukter än i vårt land. Sedan verkningarna av Sexstatsunionens överenskommelser till fullo slagit igenom, är det emellertid troligt, att priserna i Nederländerna — åtminstone för de kvantiteter livsmedel, som konsumeras inom landet — kommer att ligga över de svenska priserna.

Jämförande beräkningar har även gjorts beträffande *det genomsnittliga läget för producentpriser på jordbruksprodukter i Västeuropa*, vilka visat, att Sverige intar en mellanställning.

Det förefaller alltså, som om internationella prisjämförelser utförda på saklig grund pekar mot en för konsumenterna hovsam prisbildning på jordbruksprodukter i vårt land — detta naturligtvis i all synnerhet om även det allmänna inkomstläget här samt kostnads-

läget inom det svenska jordbruket (på grund av lönenivån) toges med i bilden. En konsekvens av detta är, att jordbruket inom stora delar av vårt land med all sannolikhet inte har särdeles mycket att frukta, om tekniskt kunnande och organisation finge fälla utslaget i konkurrensen på livsmedelsmarknaden. Gentemot s. k. världsmarknadspri- ser, vilka saknar samband med produktionskostnaderna, kan jordbruket däremot lika litet som andra näringar konkurrera.

Prisutvecklingen under 1950-talet

En annan fråga som i detta sammanhang förtjänar att uppmärksammas, är den utveckling ifråga om priserna på livsmedel i olika produktionsled, som ägt rum under 1950-talet. Sedan 1950 har prisläget på konsumtionsvaror och tjänster stigit med omkring 57%. Samtidigt har livsmedelsposten i konsumentprisindex stigit med i runt tal 75%. Prishöjningen på jordbruksprodukter i producentledet är emellertid under samma period endast omkring 45%. Följaktligen har livsmedelspriserna i detaljledet stigit starkare än andra varor och tjänster i genomsnitt, men detta saknar samband med prissättningen i producentledet. Om prisstegringarna inom mellanleden hade kunnat begränsas till den nivå som skett för själva jordbruket, skulle livsmedelsindex i

stället ha verkat sänkande på konsumentprisindex under 1950-talet. Det förtjänar särskilt att uppmärksamma denna utveckling, vilken innebär att alla människor såsom livsmedelskonsumenter fått vidkännas mycket betydande prisstegringar, betingade av mellanledens kostnadsutveckling — prisstegringar av helt andra proportioner än de prisförbättringar i producentledet, som skulle vara erforderliga, för att ge jordbruket en avsevärt förbättrad lönsamhet. Problemet för konsumenterna har tydligen under 1950-talet varit långt mera en fråga om mellanledens kostnadsutveckling än om prisutvecklingen i producentledet.

Arbetsproduktiviteten i jordbruket

Av stort intresse, då det gäller att teckna bakgrunden till jordbrukets möjligheter inför ett nytt decennium är naturligtvis produktivetsutvecklingen under de gångna åren. Trots den obetydliga produktionsökning, som vi nu har i jordbruket jämfört med förkrigsåren, har ökningen av arbetsproduktiviteten varit mycket god. Den har under efterkrigsåren varit något större än inom näringslivet i övrigt.

En granskning ger vid handen, att produktionen per arbetstimme sedan 1938/39 ungefär fördubblats. Detta har emellertid skett med hjälp av starkt ökade insatser av andra produktionsmedel än arbete.

Relativtal som belyser utvecklingen av arbetsproduktiviteten i jordbruket

	Produk- tion	Arbets- volym	Arbets- produkti- vit
Före kriget . .	100	100	100
Nu	104	50	208

Det behöver inte särskilt understrykas, att förändringen i arbetsproduktiviteten i och för sig inte ger något uttryck för utvecklingen av nettoeffektiviteten eller nettoproduktiviteten inom en näringsgren. För jordbruket har dock tvevelsutän öknings i arbetsproduktiviteten sedan förkrigsåren inneburit en betydande nettovinst. Beräkningar som avsåg att belysa det ekonomiska nettoresultatet av alla tekniska förändringar i jordbruket i Sverige utfördes för några år sedan inom Jordbrukets utredningsinstitut. Dessa beräkningar visade, att de tekniska förändringarna då sammanlagt hade inneburit aktningvärda vinster. Höjningen av levnadsstandarden hos de svenska jordbrukarna har till huvudsaklig del åstadkommit genom jordbrukets egen rationalisering.

Under 1950-talet har som förut nämnts jordbrukets produktpriser ingalunda stigit mer utan i stället mindre än som motsvarar den allmänna prisutvecklingen i samhället. Under tiden fram till 1950 erhöjll jordbruket däremot en viss förbättring genom att priserna på jordbruksprodukter tilläts stiga

starkare, än vad som motsvarade den allmänna prisutvecklingen.

Prisavtalet som bakgrund till jordbrukets ekonomiska möjligheter

När de ekonomiska möjligheterna för jordbruket i vårt land under de närmaste åren framåt skall diskuteras, är det naturligt att i vissa hänseenden anknyta till det rådande systemet för prissbildningen på jordbrukets produkter. Som bekant gäller detta avtal fram till 1965 och är alltså av stor betydelse för halva det nu påbörjade årtiondet.

Världsmarknadsindex för livsmedelspriser. Genom tillämpning av en indexregel motverkas effekten av ändrade priser på världsmarknaden. Om världsmarknadspriserna på viktigare livsmedel i genomsnitt stiger eller sjunker med 3% i förhållande till den senaste jämförelseperioden, skall importskyddet, då den nämnda avvikelsen pågått under tre månader, justeras på sådant sätt, att ändringen i världsmarknadspriserna inte längre får någon effekt på den inländska marknaden. Världsmarknadsindex tillämpas i kombination med en prisindex för jordbrukets produktionsmedel.

Det är uppenbart, att förändringar i prisläget på världsmarknaden vid tillämpning av denna indexregel får en mycket kortvarig effekt på inlandsmarknaden. Därmed är emellertid inte sagt att

världsmarknadsprisernas utveckling är av underordnat intresse för det svenska jordbrukets möjligheter framöver. För det första torde landets jordbruk trots att produktionen nu inte ökar få räkna med vissa exportkvantiteter ifråga om vete, fläsk, ägg och tidvis smör. Prisavtalet innebär inte någon garanti för de exporterade kvantiteterna. De s. k. exportförlusterna bestrides genom avgifter, som jordbrukarna betalar i form av avdrag på varulikviderna.

Det är alltså uppenbart, att utvecklingen på världsmarknaden är av direkt betydelse för jordbruket genom exportförlusterna. Vidare är det tämligen uppenbart, att även priserna på den inländska marknaden i viss mån kan påverkas av ändrade världsmarknadspriser, trots att detta ej är avsikten. Möjligheterna att taga ut de priser, som gränsskyddet teoretiskt medger, kan nämligen påverkas genom utvecklingen på världsmarknaden. Dessutom är utvecklingen på världsmarknaden av stort intresse för jordbruket, enär denna utveckling trots allt delvis bildar bakgrund till den allmänna inställningen gentemot jordbruksregleringarna. Vidare är det klart, att utvecklingen på världsmarknaden kommer att vara av betydelse vid varje ny prisförhandling.

Prisindex för jordbrukets produktionsmedel. En annan ingrediens i det nu rådande prisavtalet är, att kostnadsutvecklingen inom

jordbruket som ovan antytts, beaktas. Ändrade priser på en väsentlig del av jordbrukets produktionsmedel utlöser successivt efter samma grunder som världsmarknadsprisindex, och för övrigt i kombination med denna, ändringar i gränsskyddet, avsedda att motväga den effekt för jordbruket, som uppstår genom kostnadsändringarna. I denna indexreglering beaktas emellertid ej prisutvecklingen för arbete och inte heller för ränta på jordbrukarnas eget kapital.

Justering av gränsskyddet på grund av den kombinerade indexen (VM-index och K-index) har ägt rum i december 1959 samt i mars, juni och oktober 1960. Den första indexutlösningen medförde sänkt gränsskydd, de två andra medförde höjning. Indexutlösningen i oktober 1960 har resulterat i en sänkning av gränsskyddet med nära 14 %, motiverat av stigande världsmarknadspriser på livsmedel och svagt fallande genomsnittspris på produktionsmedel. Båda de i kombination använda indexserierna har alltså denna gång verkat till »konsumenternas» fördel, medan motsatta förhållandet varit aktuellt vid tidigare indexutlösningar under 1960. Justeringen av gränsskyddet i oktober 1960 motsvarar 3,6 % sänkning av livsmedelspriserna i *producentledet*.

Det är lätt förståeligt, att de hittills omnämnda indexregleringarna inte innebär någon ändring i jord-

brukarnas inkomster. Världsmarknadsregeln avser ju i stället att *motverka* prisförändringar på jordbrukets produkter inom landet. Därmed motverkar den även inkomständeringar för jordbrukarna. Den med världsmarknadsindex vid tillämpningen kombinerade *prisindex* för produktionsmedel (ofta felaktigt kallad kostnadsindex, K-index) medför visserligen höjning eller sänkning av jordbrukets produktpriser vid ändrade produktionsmedelspriser, men blott för att motväga ändringar i kostnadsläget.

Inkomstregeln. Jordbrukarnas *inkomstläge* skall däremot fortlöpande kunna påverkas genom inkomstregeln eller lönerregeln, vilken innebär, att förändringar i den allmänna lönenivån för industriarbetarna skall medföra sådana justeringar av jordbrukets gränsskydd, att den s. k. basjordbrukarens arbetsinkomster skall undergå samma relativa förändring som industriarbetarens löneinkomst. Om allt fungerar på sätt som avsetts, skall detta innebära, att en utvidgning av inkomstklyftan ej inträffar.

Effektiviseringsvinst till inkomstutjämnning. Slutligen må erinras om att jordbrukarnas inkomstläge i förhållande till de s. k. jämförelsegrupperna skall kunna förbättras genom att jordbruket under den pågående avtalsperioden får tillgodogöra sig åstadkomna effektiviseringsvinster inom näringen. Man

skulle möjligen kunna sammanfatta innebörden av allt detta så, att jordbruket genom att godtaga ett relativt svagt ingångsläge förskaffat sig en betydande och värdefull trygghet ifråga om utvecklingen under de närmaste åren. Att detta dessutom kan ske utan någon som helst inflationsdrivande effekt, är naturligtvis en betydande tillgång. Av industriarbetarens lönehöjning går troligen mindre än tre procent till jordbrukarna genom lönerregelns tillämpning.

Jordbrukets ekonomiska villkor och möjligheter blir emellertid inte enbart beroende av nu rådande eller framtida prissättningsavtal. Det finns överhuvudtaget inga avtal, som kan sätta effekten av olika ekonomiska och tekniska faktorer ur spel. Avtalet är en ram, inom vilken flera faktorer utövar sin effekt.

Handelsområdena

Inverkan av handelsområdena i Europa erbjuder för jordbrukets del åtskilliga frågetecken. Genom en planerad högggradig protektionism från sexstatsområdets sida torde jordbrukets exportmöjligheter komma att varaktigt försvåras. Minskade exportmöjligheter till dessa länder anses redan vara ett faktum. Det starka skyddet för jordbruket inom sexstatsområdet kan väntas komma att stimulera jordbruksproduktionen inom de sex och därmed minska behovet av import från andra länder. Ifråga

om frihandelsområdet, EFTA, har de initialsvarigheter, som uppstått på grund av gränsdragningen mellan industri- och jordbruksprodukter samt på grund av olika stödsystem i de skilda länderna, för tillfället överbryggats. För framtiden anmäler sig dock för jordbruket många nya problem i detta sammanhang. Ett sådant kan komma att gälla följderna av olika propåer om prissättnings- och regleringsmetoder för framtiden — bl. a. aktualiserade genom frihandelsöverenskommelsen. Att jordbruket på lång sikt liksom andra näringsgrupper kommer att kunna dra nytta av det allmänna uppsving, som de större handelsområdena med sannolikhet kommer att leda till, får väl anses uppenbart. Däremot förefaller vissa tankar om betydande lättnader i jordbrukets produktionskostnader genom billigare produktionsmedel inte fullt realistiska, i varje fall inte till sina proportioner. Det har exempelvis anförts, att jordbrukets årliga anskaffningskostnader för traktorer skulle kunna komma att nedbringas avsevärt. Jordbruket köper för närvarande traktorer för omkring 150 miljoner kr. årligen. Härav kommer hälften från andra länder. Ett successivt borttagande av en ca tioprocentig tull skulle på hela importkvantiteten komma att betyda 7,5 miljoner kr. för jordbruket per år, *såvida tullsänkningen slår igenom med samma procent i detaljledet*. Hela traktor-

importen kommer emellertid inte från EFTA. En stor del härstammar från Västtyskland och även från USA. Det anförda beloppet, 7,5 miljoner kr. — som alltså är mycket diskutabelt — är naturligtvis i och för sig en aktningvärd summa, men det kan finnas skäl i att ställa den i proportion till det handikap, som svenskt jordbruk måste anses ha på grund av högre löner resp. högre »jämförelsenivåer» än jordbrukarna i andra länder, vilket betyder omkring en halv miljard kr. per år. Vidare hör det till saken, att det under de närmaste åren på grund av indexregleringen blir konsumenterna som drar vinsten av en prissänkning på jordbrukets produktionsmedel. Därmed är inte sagt, att en dylik sänkning saknar intresse för jordbruket. Den är i stället av mycket stort intresse, eftersom varje sänkning av produktionskostnaderna automatiskt möjliggör mindre anspråk på gränsskydd med alla de för jordbruket gynnsamma konsekvenser detta för med sig.

Stabilitet eller inflation — en viktig fråga för jordbruket

Penningvärdets fortsatta utveckling är en intressant fråga vid varje försök att bedöma eller diskutera jordbrukets ekonomiska möjligheter i framtiden. Det kan teoretiskt hävdas, att om exempelvis en inflationsdrivande löneutveckling äger rum, blir jordbruket kompenserat genom den nu under fem år

framåt befintliga och i kraft varande löneanknytningsregeln. Det kan i sammanhanget även hävdas, att kostnadsökningar i själva jordbruksproduktionen som blir en följd av en inflatorisk utveckling, kompenseras genom den förut nämnda kombinerade treprocentsregeln. I praktiken håller emellertid inte denna förklaring utan inskränkning. Det har förut visat sig, att svårigheterna i verkligheten är stora när det gäller att nå en följsamhet i jordbrukets produktpriser vid stark inflation. Utvecklingen under 1950-talet, som här förut berörts, ger exempel på detta. Visserligen har under det gångna årtiondet inte tillämpats de indexregler, som nu har till uppgift att anknyta jordbruksprodukternas prisutveckling till utvecklingen i samhället i övrigt. Alla indexregler till trots kan emellertid vid behov av snabbt ökade priser på jordbrukets produkter för att därmed nå kompensation för löneutveckling på annat håll resp. för prisbetingade kostnadsökningar, svårigheter uppstå på grund av psykologiskt betingat köpmotstånd. Den mänskliga reaktionen följer inte alltid de banor, som ur indexmässig synpunkt kan anses rimliga. Därför är jordbruket liksom förut bäst betjänt av en lugn och så långt möjligt inflationsfri utveckling i samhället.

Effektiviseringsmöjligheterna

Förut har framhållits vissa fundamentala linjer i den rådande

prissättningsmekanismen på jordbrukets område: jordbrukarna såväl som konsumenterna »skyddas» mot växlande priser på världsmarknaden — jordbrukarna kompenseras delvis vid stigande priser på produktionsmedel liksom konsumenterna får sänkta priser på livsmedlen, om jordbrukets produktionsmedel faller i pris — genom löneregeln tillses, att den vid ingången av prissystemet befintliga stora inkomstklyftan inte ytterligare vidgas — jordbruket får slutligen möjligheter att förbättra sitt relativa läge genom att effektiviseringsvinster, som kan uppstå under den tid prissystemet är i funktion, får behållas av jordbrukarna.

Under dessa betingelser blir det för jordbruket av stor vikt att kunna fortsätta den s. k. effektiviseringen. Förut har påpekats, att mycket stora resultat har nåtts under efterkrigsåren. Vilka möjligheter föreligger då under de närmaste åren framöver?

Efterkrigstidens stora vinster genom effektivisering i jordbruket har främst nåtts genom minskad arbetsinsats, som i sin tur har möjliggjorts genom ändrad teknik och ändrad organisation. De tekniska ändringarna ligger främst på mekaniseringens område. Inom det organisatoriska området förtjänar särskilt understrykas den fortsatta specialisering, som medfört överflyttning av åtskilliga arbetsuppgifter från det egentliga jordbruket

till olika serviceföretag samt livsmedelsindustrier.

Givetvis vore det av intresse att för Sverige — och för andra länder — närmare känna till vad det är, som drivit fram den omfattande mekaniseringen. Till vilken del har mekaniseringen varit en direkt följd av ekonomiska kalkyler, som visat jordbrukarna, att ökad maskinanvändning och minskad användning av mänsklig arbetskraft varit en lönsam åtgärd? Till vilken del har mekaniseringen *tvingats fram* genom brist på arbetskraft? Tyvärr saknar vi undersökningar för att kunna besvara dessa frågor. Tvivelsutan har en växelverkan ägt rum, varvid tyngdpunkten dock sannolikt har legat på den sistnämnda faktorn. Det förefaller alltså sannolikt, att de betydande förändringarna i produktionsmetoderna i första hand orsakats genom brist på arbetskraft som tvingat jordbrukarna till mekanisering.

Även mycket annat har spelat in och medverkat i jordbrukets rationaliseringsprocess, bl. a. den ökade växtnäringsintensiteten, men nedbringandet av arbetsinsatserna torde ha varit den mest väsentliga utvägen under efterkrigstiden. Det får emellertid inte döljas att man här på vissa områden redan nått det möjliga gräns. I varje fall kan exempel påvisas, där så är fallet. Spannmålsodling, i vilken jordbearbetningen utföres med nu tillgängliga maskiner och skörden är

helt mekaniserad, kan knappast komma att genomgå någon ytterligare genomgripande effektivisering i vad gäller själva arbetsprocesserna. En betydande rationalisering av produktionen skulle däremot vara möjlig även på detta område, om växtförädlingen förmådde åstadkomma nya sorter, vilka kunde tolerera och tillgodogöra sig ytterligare ökade givror av växtnäring. Att så kan komma att ske är inte helt uteslutet, men för närvarande föreligger inte några uppgifter som tyder på att epokgörande förändringar skulle kunna påräknas inom en nära framtid.

Ett annat exempel, där man åtminstone inom en viss sektor av produktionen — och på vissa gårdar — nått det möjliga gräns ifråga om arbetsprocessens rationalisering, är själva mjölkningsarbetet. Där mjölkningen utföres med mjölkningsmaskiner med tillhörande releaseranläggningar, som förflyttar mjölken direkt från mjölkningsmaskinen till kylaggregaten, och där dessa installationer finns i byggnader, i vilka djuren med lätthet kan hanteras, kan knappast några ytterligare avgörande förbättringar nås ifråga om själva mjölkningsarbetet. Däremot kan åtskilligt vinnas genom att söka komma upp till optimal storlek för besättningarna. Här öppnar sig intressanta områden för fortsatt forskning och kalkylation. Det förefaller dock troligt, att den erforderliga storleken på enheterna

inte innebär någon revolution. Tvärtom synes sannolikt, att man inte har mycket att vinna, sedan man kommit upp till sådana storlekar på kobesättningarna, att en heltidsanställd man är fullt sysselsatt i en väl mekaniserad ladugårdsdrift. Sannolikt behöver vi alltså inte räkna med s. k. storladugårdar. Jag skall här inte närmare gå in på motivering. Jag vill dock omnämna, att ställningstagandet står i samband med att man vid väsentligt större enheter väl på vissa punkter kan nå en ökad teknisk effektivitet, men att den ekonomiska effekten härav sannolikt motväges genom ökade transportkostnader och försämrade möjligheter till individuell övervakning och ledning av produktionen.

Andra betydande effektiviseringsmöjligheter, som berör mjölkproduktionen, ligger inom räckhåll på foderväxtodlingens område. Här torde vissa förhoppningar kunna ställas på växtförädlingens resultat. Som exempel på angelägna nyheter må anföras förbättrat växtmaterial för ensilering. Även vid nuvarande tillgång på växtmaterial finns emellertid betydande möjligheter genom ökad växtnäringensintensitet och bättre tillvaratagande av foderskördarna, främst genom ensilering. Sett på lång sikt är det även en angelägen uppgift att söka nedbringa byggnadskostnaderna genom förenkling av jordbrukets ekonomibygnader. Åtskilligt av jordbrukets nuvarande byggnadsbe-

stånd har kommit till under tider då vare sig arbetskostnaderna under själva byggnationen eller vid byggnadernas utnyttjande behövd tillmätas närmelsevis den betydelse, som nu är fallet.

Allmänt sett förtjänar påpekas att effektiviseringssträvandena inom jordbruket under de gångna åren varit starkt inriktade på mekaniseringen. Detta är helt naturligt under en tid då arbetslönerna på tjugo år nära sjudubblats. Kostnaderna för en arbetstimme i jordbruket har stigit från 67 öre 1939 till omkring 460 öre 1960. De angivna talen gäller i genomsnitt för samtliga lantarbetare. Den fortsatta effektiviseringen inom jordbruket kommer med all säkerhet att ske genom mera allsidiga åtgärder — detta helt enkelt därför att vi nu inte kan påvisa något enskilt område, som kan ge ens närmelsevis de vinster, som den snabba mekaniseringen — och, vi får tillägga, den ökade växtnäringensintensiteten — medfört. *Självklart är under dessa förhållanden, att forskning, försök, rådgivning och yrkesutbildning inom jordbruket kommer i förgrunden.* Att på förhand bedöma vilka resultat som kan komma att nås är ytterst vanskligt. Däremot kan med säkerhet sägas, att utvecklingen på detta område ingalunda avstannat, ehuru vägarna delvis blir andra än de som dominerat tiden efter kriget.

Vissa mått på effektivisering

I samband med prispförhandlingarna 1959 gjordes ingående analyser beträffande utvecklingen av produktionens omfattning och inriktning vid gårdar med 10–20 och 20–30 ha. Analyserna som grundades på tekniska uppgifter till Jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) under åren 1954–57 gav vid handen, att produktionsvärdet per gård vid oförändrade produktpriser under en treårsperiod synes öka med ca 1 000 kr. (335 kr. per år) vid jordbruk med 10–20 och med 2 430 kr. (ca 800 kr. per år) vid jordbruk med 20–30 ha. Ökningen kommer helt på animalieproduktionen.

Samtidigt undersöktes förändringarna på kostnadssidan. Här noterades fortsatt minskning i arbetsförbrukningen med 1,5% per år i storleksgruppen 10–20 ha och 2,4% per år i gruppen 20–30 ha. Vidare konstaterades ökande kostnader för traktorer, andra maskiner och redskap, bilar, kraftfoder, mineral- och vitaminpreparat till djuren etc. Effekten av ökade varuvolymer på kostnadssidan var större än effekten av nedgången i arbetsvolymen. Alltså beräknas kostnadsvolymen totalt sett öka. Denna ökning är emellertid mindre än det årliga värdet av produktionsökningen, och man beräknade en årlig nettoeffekt genom produktionstekniska förändringar av 240 kr. per gård

och år i gruppen 10–20 ha och ca 600 kr. per gård och år i gruppen 20–30 ha. Den sistnämnda siffran har emellertid ej varit föremål för tillräckligt ingående analys. Den är sannolikt för hög och får tagas med betydande reservation.

Även om dessa siffror givetvis måste vara synnerligen osäkra, torde det vara odiskutabelt, att en icke helt obetydlig förbättring i arbetsinkomsterna vid familj jordbruken även under de närmaste åren — vid i övrigt oförändrade förhållanden — kommer att åstadkommas genom fortsatt rationalisering. När det gäller de mindre enheterna (främst de som nu har mindre än 10 ha åker) kommer den fortgående strukturella rationaliseringen samtidigt att medföra förbättringar.

Effektivisering och prisrelationer

Då rationaliseringseffekten inom familj jordbruken berörts, är det frestande att taga upp en annan viktig rationaliseringsfråga. Det gäller möjligheterna till fortsatta rationaliseringar inom jordbruket i jämförelse med vad som kan åstadkommas inom andra näringar. Vi är därmed även inne på frågan om vilka prisrelationer mellan olika varor och tjänster — däribland jordbruksprodukter — som kan komma att bli de lämpligaste i framtiden.

Frågan är särskilt angelägen för

jordbruket, som på grund av prisbildningen på världsmarknaden — vilken för närvarande inte har något direkt samband med produktionskostnaderna i olika länder — är hänvisat till det gränsskydd, som på politisk väg kan åstadkommas — med andra ord till allt det som vi brukar sammanfatta under begreppet jordbrukspolitik.

Frågan gäller bland annat: Kommer det rationellt drivna jordbruket att kunna följa med i »den allmänna» rationaliseringstakten i samhället — och kommer familjejordbruket att kunna följa med — eller måste vi tänka oss att jordbruket sett på längre sikt kommer att bli beroende av en viss uppjustering av sina produktpriser i förhållande till prisläget på andra varor och tjänster?

Vad som kommer att ske i prishänseende blir naturligtvis delvis beroende av det konkurrensläge, som utvecklas genom tillgången och efterfrågan på livsmedel ute i världen. Detta är faktorer som påverkar de politiska ställningstagandena till jordbrukets gränsskydd i olika länder, delvis oberoende av vad jordbruksfolket skulle behöva för att kunna bevara en viss inkomstparitet vid en viss rationaliseringsgrad. Man kan dock se problemet som ett bestämt matematiskt problem, där man utgår ifrån, att jordbruksfolket skall garanteras en viss inkomstlikställighet på sätt som varit beslutat i Sverige sedan 14 år, men som hittills inte kunnat

infrias. Gör man den förutsättningen, kan frågan konkretiseras något närmare: Kan jordbruket under en överskådlig framtid ytterligare rationaliseras till den grad, att rimliga krav på fortlöpande inkomstlikställighet kan tillgodoses utan förändring i prisrelationerna på jordbrukets produkter gentemot andra varor och tjänster?

Först bör då erinras om, att rationaliseringstakten varit och är mycket olika inom olika industrigrenar. Går vi sedan över från industrin till servicenäringarna, finner vi de mest drastiska skillnader ifråga om rationaliseringsmöjligheter.

I ett land som exempelvis Sverige, där full eller överfull sysselsättning varit rådande under lång tid, går löneutvecklingen delvis sina egna vägar, utan direkt hänsyn till förändringarna i produktiviteten inom olika näringar. De mest bärkraftiga industrierna höjer lönerna för att kunna draga till sig mera arbetskraft eller behålla den som finns. Lönehöjningarna sprider sig omedelbart genom centrala löneavtal även till industrier med mindre rationaliseringsmöjligheter — resulterar där i nya rationaliseringsinitiativ eller nedläggning eller slutligen — om konkurrensen tillåter — höjning av priserna på de framställda varorna.

Lönehöjningarna sprider sig omedelbart även till serviceområdet. I de svällande servicenäringarna blir priskonkurrensen inte lika stark

som i tillverkningsindustrierna. Det är inte lika lätt att importera arbetskraft som varor! Kostnadsökningarna för servicenäringarna tages numera i regel omedelbart ut i form av höjda taxor. Denna process, som är självklar till sina verkningar men inte alltid tillräckligt observerad i den ekonomiska debatten, har satt starka spår i form av förändrade prisrelationer under senare år. Servicen har blivit dyrare. Vi möter detta faktum bl. a. i förut nämnda skillnader i prisutvecklingen för livsmedel i jordbrukar- resp. konsumentledet. Omvärderingen sker ständigt. Prisrelationerna förändras, och detta sker utan större diskussion så länge det gäller områden, där företagen inte möter en konkurrens av den art, som jordbrukarna har i de låga världsmarknadspriserna.

Om jordbrukarna inte kan effektivisera för att parera utvecklingen på kostnadssidan utan behöver en relativ prisförbättring, måste detta bli föremål för politiska beslut effektuerade i form av gränsskydd.

Var kommer nu jordbruket att stå i framtiden ifråga om effektiviseringsmöjligheter? Frågan är angelägen, och det torde vara nyttigt om dess existens mer än hittills beaktas i den ekonomiska debatten. I Sverige vill många anse det självklart, att jordbruket skall kunna lita till sin egen effektivisering, men frågan är inte helt självklar — lika litet för jordbruket som för servicenäringarna.

Integrationen skapar nya problem och kräver ny anpassning

Med hänsyn till den stora och snabba omvandling som pågår inom jordbruket och landsbygden, är det inte möjligt att ens tillnärmelsevis beröra alla de problem, som på ett eller annat sätt kan komma in i bilden. Kanske är det dock en förnuftig avvägning att bland det som diskuteras inte helt glömma bort den s. k. vertikala integrationen inom jordbruksproduktionen. Som bekant har integrationen i olika former nått en ganska stor utbredning inom Förenta Staternas jordbruk. Dock torde omfattningen inom USA ännu inte vara sådan, att familjejordbruket förlorat sin ställning som den viktigaste jordbruksproducenten. I sammanhanget förtjänar också erinras om, att integrationen till stor del utvecklats på sådant sätt, att produktionen alltjämt ligger inom familjejordbruk, men ledes och finansieras från annat håll. Integration har med andra ord inte alltid inneburit övergång till stor-drift i det första produktionsledet.

Vad integrationen innebär är så välkänt, att det inte finns skäl att nu taga tid och utrymme för en närmare behandling av den frågan. Däremot är det av speciellt intresse att ställa frågan, huruvida den del av integrationen, som består i tillskapandet av storföretag, kan komma att inkräkta på möjligheterna för familjejordbrukets be-

stånd. Jag diskuterar i fortsättningen endast uppkomsten av storföretag.

De grenar av jordbruksproduktionen, som är aktuella i detta sammanhang synes främst vara produktionen av fläsk, ägg, fjäderfäkött och mjölk.

Det är knappast någon tvekan om, att storföretag inom fläskproduktionen och även inom fjäderfäproduktionen *rent tekniskt* sett kan medföra fördelar. Det som här skapar stora problem är emellertid, att storföretagen ingalunda skulle kunna vara lika arbetsbesparande inom *alla* delar av djurproduktionen. Det är till exempel ingalunda utrett och ännu mindre bevisat, att storföretag inom mjölkproduktionen skulle innebära ekonomiska fördelar. Bl. a. blir transportkostnaderna för stora. Det ligger nära till hands att tänka sig — vilket förut påpekats — att ladugårdsenheter, i vilka en eller två man kan utnyttjas effektivt (motsvarar 35–40 resp. 70–80 kor jämte ungdjur) kan ge lika goda resultat som storföretag — eller bättre. I USA förekommer ett mindre antal storladugårdar, men de arbetar under speciella förhållanden i närheten av livsmedelsindustrier med stora utbud av foder — t. ex. vid fruktindustrier i Californien (Los Angeles). Tilläggas bör, att storföretagen inte heller där förefaller att vara överlägsna de mindre enheterna. I Sverige är det föga sannolikt, att storföretag på detta om-

råde skulle kunna arbeta vid nuvarande förutsättningar ifråga om prisläget på produkterna, såvida inte foderpriserna kunde pressas under produktionskostnadsnivån! I så fall har emellertid företagsformen ifråga inte löst några problem utan blott medfört nya problem för foderproducenterna.

Om man sålunda konstaterar, att storföretag eventuellt kan medföra *tekniska* fördelar inom fläsk- och fjäderfäproduktionen men inte erbjuda några speciella fördelar inom mjölkproduktionen — då löser en utveckling mot storföretag inte problemen. Om man likväl tänker sig, att integrationen fortgår inom de grenar, där denna har påtagliga tekniska fördelar, frånhändes därmed jordbrukarna en del arbetsuppgifter, som skall bidra till en god arbetsfördelning inom jordbruket. Jordbruket skulle, om själva jordbruksföretaget ensidigt skulle producera växtprodukter för leverans till storföretag inom animalieproduktionen, komma i en ogynnsammare ställning ifråga om arbetsbehovets fördelning under olika tider av året. Det är alltså högst tveksamt, till vilken grad integrationen kan medföra bestående fördelar. En ensidig utveckling av storföretagen skulle kunna resultera i att familj jordbrukens ställning försvagades till den grad, att deras fortbestånd inom stora områden bleve omöjliggjord. Därmed skulle också förutsättningarna för jordbrukets organisatio-

ner att kunna bistå jordbrukarna med service av olika slag försämrats.

Hela denna fråga måste behandlas med hänsyn till verkningarna för jordbruket såväl som för samhällsstrukturen och samhällsekonomin i dess helhet. Ensidig övergång till storföretag skulle kunna äventyra det fortbestånd av ett aktivt näringsliv på landsbygden, som ur så många andra synpunkter måste anses angeläget. De synpunkter, som här framförts, avser endast att understryka, att integrationen ingalunda är någon självklar lösning av föreliggande anpassningsproblem inom jordbruksnäringslivet.

Strukturrationaliseringen

Till sist skall här göras några kommentarer till den pågående strukturrationaliseringen och dess omfattning. Det må understrykas, att de beräkningar som redovisas inte är att uppfatta som någon prognos utan som en enkel framskrivning under förutsättning, att utvecklingen under de närmaste fem åren skulle fortgå i samma takt som mellan de båda jordbruksräkningarna 1951 och 1956.

Vi skall här bortse ifrån vad som hänt med de minsta enheterna, de som har mindre än 2 ha åker. Intresset för dessa enheter är relativt litet i Sverige, eftersom de rimligen ej kan betraktas som jordbruk vid den driftsinriktning som i allmänhet är rådande. Undantag

förekommer naturligtvis. Vidare är statistiken för dessa små enheter relativt osäker, enär innehavarnas uppfattning om huruvida enheterna bör betraktas som jordbruksenheter eller ej kan växla från en jordbruksräkning till en annan. Därför är det sannolikt, att ett stort antal av dessa enheter vid senare jordbruksräkningar kommer att redovisas såsom bostadsfastigheter, utan att användningen av den befintliga åkerjorden undergått någon större förändring. I förbigående må emellertid omnämnas, att antalet enheter med mindre än 2 ha enligt tillgänglig statistik minskat med 45 % i genomsnitt för landet från 1944 till 1956. I vissa län är minskningen 70–80 %.

Om vi sålunda går över till att i stället granska utvecklingen för enheter med mer än 2 ha må först erinras om, att den svenska jordbrukspolitikerna allt sedan 1947 syftat till att från statsmakternas sida medverka till en sammanslagning av jordbruksenheter på sådant sätt, att enheter med minst 10 ha åker tillskapas. Vad har då hänt under de år som gått sedan dessa jordbrukspolitiska riktlinjer fastställdes? Det kan härvid vara lämpligt att utgå från år 1944, då en fullständig s. k. jordbruksräkning förekom.

Vi känner nu utvecklingen fram till 1956, då den senaste jordbruksräkningen genomfördes. Från visst material¹ känner vi delvis också

¹ RLF:s jordbruksregister.

Antal brukningsenheter i Sverige — efter 1956 framskrivning med utgång från brukningsenheterna 1956 och med samma absoluta förändring per år som under tiden 1951–1956.

	2–5 ha	5–10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	> 100 ha
1944	107 776	94 144	58 477	17 030	10 710	5 065	2 325
1951	95 888	89 760	59 796	17 716	11 234	5 421	2 325
1956	87 554	83 246	59 561	18 479	11 667	5 373	2 221
Ändring							
1951–1956							
Antal	– 8 334	– 6 514	– 235	+ 763	+ 433	– 48	– 104
Procent	– 8,7	– 7,3	– 0,4	+ 4,3	+ 3,9	– 0,9	– 4,5
1965, prognos	72 551	71 519	59 138	19 856	12 441	5 370	2 220
Antal 1965							
i proc. av antal 1944	67	76	101	117	116	106	95
Antal 1965							
i proc. av antal 1956	83	86	99	107	107	100	100
Ändring							
1944–1951	– 11 888	– 4 384	+ 1 319	+ 686	+ 524	+ 356	± 0
1951–1956	– 8 334	– 6 514	– 235	+ 763	+ 433	– 48	– 104
1956–1965	– 15 003	– 11 727	– 423	+ 1 377	+ 744	– 3	– 1
1944–1965	– 35 225	– 22 625	+ 661	+ 2 826	+ 1 731	+ 305	– 105
Nettominskning 1944–1956: <u>27 000</u>							
Nettominskning 1944–1965							
enligt prognos							
för åren 1957–1965:		<u>52 000</u>					

utvecklingen därefter. Om vi utgår från 1944 och förutsätter att utvecklingen under de närmaste åren framåt kommer att bli densamma som under perioden 1951–1956, kan vi räkna med följande förändringar inom de olika kritiska storleksgrupperna:

Inom storleksgruppen 2–5 ha kommer antalet brukningsenheter 1965 att vara 33 % lägre än 1944;

Inom storleksgruppen 5–10 ha

kommer antalet enheter 1965 att vara 24 % lägre än 1944;

Inom storleksgruppen 10–20 ha kommer antalet enheter år 1965 att vara 1 % större än 1944;

Inom storleksgrupperna 20–30 och 30–50 ha kommer antalet enheter 1965 att vara 16 å 17 % större än 1944.

Inom de båda högre grupperna kommer antalet att vara i stort sett detsamma 1965 som 1944.

I mera konkreta siffror betyder detta, att antalet brukningsenheter inom grupperna 2-5 och 5-10 ha sammanlagt minskar med nära 58 000 från 1944 till 1965. Samtidigt kommer emellertid grupperna över 10 ha åker att ha ökat med ca 5 400 enheter. Sammanlagt betyder detta en nettominskning med ca 52 000 enheter mellan de båda tidpunkterna.

I denna diskussion har förutsatts att utvecklingen fram till 1965 blir ungefär densamma som mellan jordbruksräkningarna 1951 och 1956. Det är naturligtvis ej säkert att så blir fallet. Möjligen har en viss dämpning inträffat ifråga om minskningen av antalet brukningsenheter. Uppgifter ur RLF:s regis-

ter tyder på detta. Skogens betydelse för ett stort antal av de mindre enheterna talar även för att strukturrationaliseringen i fortsättningen skulle komma att äga rum i en något dämpad takt.

Naturligtvis är utvecklingen härvidlag delvis en fråga om konjunkturerna inom andra näringar och inom jordbruket självt.

Det vore måhända motiverat att här även beröra landsbygdsfrågorna mot bakgrunden av strukturrationaliseringen inom jordbruket. Den problemgruppen är dock av sådan omfattning, att den torde tarva en särskild behandling, som ej kan rymmas i detta sammanhang.